

**DARSLIKLAR VOSITASIDA LUG‘AT USTIDA ISHLASHNI TASHKIL
ETISHNING SAMARALI USULLARI**

Abdullayev Farrux

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
nodavlat ta'lim muassasasi Samarqand
kampusi o'qituvchisi*

abdullayevf1987@gmail.com

Musayeva Shaxnozabonu

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
nodavlat ta'lim muassasasi Samarqand
kampusi talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili va adabiyot darsliklari vositasida lug‘at ustida ishlashni samarali tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Yangi avlod darsliklarida berilgan matnlar asosida o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirish, nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Lug‘at ustida ishlash, ona tili darsligi, so‘z boyligi, nutqiy kompetensiya, kontekstual o‘rganish.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish, ularning so‘z boyligini oshirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda ona tili va adabiyot darsliklari asosiy o‘quv manbasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, yangi avlod darsliklarida berilgan matnlar, topshiriqlar va lug‘at bilan ishlashga doir mashqlar o‘quvchilarning til boyligini tizimli ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Lug‘at ustida ishlash o‘quvchilarning nafaqat yangi so‘zlarni o‘zlashtirishi, balki ularni to‘g‘ri qo‘llash, nutqda erkin foydalanish hamda so‘zlarning ma‘no nozikliklarini anglash jarayonidir. Shu bois ushbu jarayonni darsliklar vositasida samarali tashkil etish o‘qituvchidan puxta metodik yondashuvni, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llashni talab etadi.

Mazkur maqolada darsliklar asosida lug‘at ustida ishlashni tashkil etishning samarali usullari, ularning nazariy asoslari hamda amaliy qo‘llanish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, individual ehtiyojlari hamda ta'lim jarayonining interfaolligini oshirishga qaratilgan metod va usullar tahlil qilinadi.

5-sinf adabiyot darsligidagi “An’anaviy bolalar o‘yinlari” mavzusi asosida lug‘at bilan ishlashni quyidagicha tashkil etish mumkin. O‘quvchilarga matndan tushunarsiz yoki yangi so‘zlarni topish topshiriladi.

Misol uchun *eshakmindi, muk tushmoq, andarmon, befarq, anjom, qarabtep, bakovul, sovrin* kabi so‘zlar aniqlab olinadi. O‘quvchilar ushbu so‘zlarning ma’nosini lug‘atdan yoki o‘qituvchi yordamida aniqlaydi.

№	So‘zlar	Izohi
	eshakmindi	An’anaviy bolalar xalq o‘yini
	muk tushmoq	biror narsaga berilib, bosh ko‘tarmay qarab turmoq
	andarmon	biror ish bilan band bo‘lgan
	anjom	o‘yin yoki ish uchun kerakli buyum
	epchillik	tez va chaqqon harakat qilish qobiliyati
	marraga	belgilangan yakun nuqtasi
	bakovul	o‘yinni boshqaruvchi kishi

So‘zlar va gaplarda qo‘llanishi bo‘yicha ham amaliy topshiriqlar ham o‘tkazilish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

1. *”Bu o‘yinning yana bir nomi – qarabtep”.*

2. *“Bitta toshi tushgan bola “eshak”, ikkita toshi tushgan bola “ot”, uchta toshi tushgan bola “vazir”, to‘rtta toshi tushgan bola “podshoh” bo‘ladi”*³² kabi.

Darslikda aynan shu so‘zlar bo‘yicha matnda qo‘llangan so‘z va iboralarni izohi bilan daftaringizga yozib olish topshirig‘i ham o‘quvchilarni lug‘at ustida ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Matnda to‘q rangda ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarning sinonimini toppish va yozish topshirig‘iga qo‘shimcha vositalar qo‘shiladi.

Interfaol jadval

Sinonimlarni topish va gapda qo‘llash

Asl so‘z	Sinonim	Gapda qo‘llash misoli
pishirmoq	tayyorlamoq	Ona nonni pishirmoq da.
qiyo	qiyin	Bu vazifa juda qiyo edi.
boqmoq	qaramoq	Bola o‘yinni diqqat bilan boqmoq da.
vazifa	topshiriq	Maktabda yangi vazifa berdilar.
uloqtirmoq	tashlamoq	U to‘pni uzoqqa

³² Mavlonova K. M. Ona tili. 5-sinf (II qism): darslik. – Toshkent: “Novda Edutainment”, 2024. – 65b.

		uloqtirmoqchi bo'ldi.
mukofot	sovrin	G'olibga mukofot berildi.
loqayd	befarq	Bola atrofga loqayd qaradi.
mustahkamla moq	kuchaytirish	Bu mashq bilimingizni mustahkamlamoqga yordam beradi.
navbat	ketma-ketlik	Har kim o'z navbatini kutadi.
dangasa	dangasalik qiluvchi	U har doim dangasa bo'lib qoladi.
boshidan	avvaldan	Masalani boshidan boshlash kerak.
yig'ish	to'plash	O'quvchilar mevalarni idishga yig'ishdi .
yasalmoq	tayyorlanmoq	Bu o'yin anjomi maxsus yasalmoqda .

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda interfaol usullar va lug'atlardan foydalanish. Binar oppozitsiya usuli - Ikkilik qarama-qarshilik dunyoni oqilona aniqlashning universal vositasi bo'lib, unda ikkita qarama-qarshi tushuncha bir vaqtning o'zida ko'rib chiqiladi, ulardan biri ma'lum bir sifatni tasdiqlaydi, ikkinchisi esa uni rad etadi. Bu sezgining turli shakllaridan farqli o'laroq, diskursiv fikrlashning asosiy xususiyati hisoblanadi³³.

Yangi avlod darsliklarida lug'at ustida ishlashning ahamiyati bir nechta asosiy jihatlar bilan izohlanadi. Darslikdagi matnlar va topshiriqlar orqali o'quvchilar yangi so'zlarni o'rganadi, ularni kontekstda qo'llashni o'rganadi. Lug'at bilan ishlash nutqiy va yozma ko'nikmalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

O'quvchilar so'zlarning turli ma'nolari, sinonim va antonimlarini bilib, nutqini boyitadi. Bu ularning fikrini aniq, lo'nda va mantiqiy ifodalashiga yordam beradi. Lug'at ustida ishlash jarayoni o'quvchilarning tahlil qilish, solishtirish va so'zlarni kontekstdan chiqarib ishlatish qobiliyatini rivojlantiradi. Matn asosida o'yinlar, topshiriqlar va ijodiy mashqlar orqali o'quvchilar o'z fikrini erkin ifoda etishni o'rganadi.

Yangi avlod darsliklarida lug'at mashqlari interfaol metodlar, didaktik o'yinlar va kontekstual topshiriqlar bilan birlashtirilgan. Bu o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi va o'rganish jarayonini samarali qiladi.

Matnlarda milliy o'yinlar, urf-odatlar va madaniy atamalar aks etadi. Lug'at ustida ishlash orqali o'quvchilar o'z milliy merosi va tilining boyligini

³³ <https://cyberleninka.ru/article/n/ona-tili-darslarida-lug-at-ustida-ishlash/viewer>

chuqurroq tushunadi. Yangi avlod darsliklarida lugʻat ustida ishlash oʻquvchilarning til, tafakkur va nutqiy koʻnikmalarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, darslarni interfaol va qiziqarli qilish orqali oʻquvchilarda tilga boʻlgan qiziqish ortadi va taʼlim samaradorligi oshadi.

Darsliklar vositasida lugʻat ustida ishlashda matn tahlili, kontekstli tushuntirish, koʻrgazmali qurollar va interaktiv metodlardan foydalanish samaralidir. Yangi soʻzlarni lugʻat daftarlariga yozish, sinonim-antonimlar bilan ishlash hamda gap tuzish orqali nofaol lugʻatni faol nutqqa aylantirish asosiy usullardir.

Yangi avlod darsliklarida lugʻat ustida ishlash nafaqat oʻquvchilarning soʻz boyligini oshirish, balki ularning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish va mustaqil fikrlash koʻnikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Lugʻat bilan ishlash jarayoni oʻquvchilarning diqqatini jalb qiluvchi interfaol metodlar, didaktik oʻyinlar va kontekstual mashqlar orqali tashkil etilganda yanada samarali boʻladi.

Shuningdek, milliy oʻyinlar, urf-odatlar va madaniy atamalar bilan bogʻliq matnlar orqali oʻquvchilar oʻz milliy merosi va tilining boyligini chuqurroq anglaydi. Shu bois, lugʻat ustida ishlash taʼlim jarayonining ajralmas qismi boʻlib, oʻquvchilarning til va tafakkur rivojini taʼminlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Yoʻldoshev Q. **Adabiyot oʻqitish metodikasi**. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2016.
2. Mavlonova K. M. Ona tili. 5-sinf (II qism): darslik. – Toshkent: “Novda Edutainment”, 2024. –65b.
3. Shodmonov E. Lugʻatni oʻrgatishning samarali usullari. Toshkent: Pedagogika ilmiy jurnali, 2019. №3, 45–52-betlar.